

*Пошукове поле "15) Характер документа"*

Відображаються відомості про типovu, видovu та інші характеристики документів. Кожен з них індексується за кількома ознаками, наведеними в закритому словничкові. Малоймовірно, що конкретний документ одночасно отримає такі індекси, як "Друкований документ" і "Рукописний документ". Проте один документ може отримати індекси "Друкований документ" (документ, виготовлений друкарським способом, різні види копій), "Текстовий документ" (містить текстову інформацію, придатну для читання), "Образотворчий документ" (наявність ілюстративного матеріалу: фото, портретів, малюнків, гравюр, листівок тощо), "Зображення географічного об'єкта" (містить загальне зображення населеного пункту (панорама), вулиці, площі, парку, будівлі, споруди, пам'ятника, природного об'єкта тощо), "План, схема, креслення будівлі, споруди" (містить схематичне зображення будь-якої будівлі чи споруди, її частини, креслення пам'ятника чи іншого об'єкта культури).

Варто зазначити, що будь-який картографічний матеріал (карта, схема, план тощо) описується окремо, незалежно від того, чи є він самостійним, чи складовою частиною іншого документа. Обравши "Картографічний документ", клієнт одержить описи усіх картографічних матеріалів, що містяться у ресурсі. Використовуючи інші пошукові поля ("Географічний об'єкт" чи "Географічна рубрика", "Хронологічний показник" та інші), абонент зможе конкретизувати і локалізувати пошуковий запит.

А, наприклад, "Рукописний документ" індексується за такими ознаками: за видом — рукописна книга, дисертація, препринт, нотатник, чернетка, щоденник, протокол, доручення, договір тощо; за формою — оригінал рукопису, текст, набраний на друкарській машинці чи комп'ютері, але який існує в одиничних примірниках.

*Пошукове поле "16) Показник подій"*

Містить відомості про важливу дату, історичну, культурну, військову, виробничу та іншу подію з короткою

її назвою чи стислою характеристикою, про яку йдеться в документі. Користувач має можливість здійснювати пошук за назвою події та її датою в окремих віконцях. Дату потрібно задавати у форматі "РРРР.ММ.ДД", де РРРР — роки, ММ — місяці, ДД — дні, хоча вона може бути представлена і в неповному вигляді ("РРРР.ММ" чи лише "РРРР").

*Пошукове поле "17) Цифрова копія документа"*

Відображаються дані про наявність електронної версії (цифрової копії) документа в ресурсі, що дає абоненту можливість одразу отримати доступ до документа. Поставивши галочку у пошуковому полі "Цифрова копія документа", користувач отримає усі повнотекстові (електронні версії, цифрові копії) документи. Використовуючи інші пошукові поля, клієнт зможе конкретизувати і локалізувати пошуковий запит.

*Представлены поисковые возможности, структурированные по соответствующим поисковым полям Краеведческого электронного мультисурса "История городов и сёл Украины", формирование которого происходит в рамках инновационного проекта "Библиотечно-культурологический сводный интегрированный краеведческий электронный мультисурс "История городов и сёл Украины", который в 2014 году разработали специалисты Национальной исторической библиотеки Украины.*

*Submitted search capabilities that are structured on relevant search fields Local History electronic multysources "History of cities and villages of Ukraine", the formation of which is within the innovation project of the "Library and cultural built integrated local history electronic multysources "History of cities and villages of Ukraine", launched in 2014 National Historical Library of Ukraine.*

Надійшла до редакції 23 грудня 2015 року

УДК 025.355:050]:027.54(477-25)НБУВ



**Петро Шекера,**  
молодший науковий співробітник  
відділу наукового опрацювання  
документів НБУВ



**Ірина Хандошко,**  
провідний бібліотекар  
відділу наукового  
опрацювання документів НБУВ

## **Комплексний підхід до створення ретроспективного електронного каталогу журналів та продовжуваних видань НБУВ**

У статті здійснено ретроспективний аналіз журналів і продовжуваних видань, що надходили до найбільшої книгозбірні України. Проаналізовано проблеми, які виникають під час внесення бібліографічних записів до електронного каталогу. Визначено основні критерії для створення ретроспективного е-каталогу журналів та продовжуваних видань.

**Ключові слова:** журнали та продовжувані видання, електронний каталог, ретроспекція, 1700—1900 рр.

Інформаційно-бібліотечне забезпечення наукового процесу неможливе без використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. Необхідна умова повноцінного функціонування наукових бібліотек — створення електронного каталогу (ЕК) фондів, значну частину яких становлять періодичні та продовжувані видання.

Використання електронного каталогу в сучасній бібліотечній практиці має певні пріоритети, які визначають залежність ефективного обслуговування читачів на основі застосування ЕК від повноти відображення в ньому інформа-

ції про фонд періодичних та продовжуваних видань. Технології наповнення ЕК за допомогою переведення карткового каталогу в електронний створюють передумови для швидкого доступу користувачів до інформації про фондозбереження.

ЕК надає нові можливості в роботі бібліотек, впливаючи на читача, бібліотекаря, форми, методи і якість обслуговування. Одним із головних завдань є повнота та ефективність надання інформації читачам за допомогою ЕК, чим і зумовлена *актуальність* публікації. *Об'єктом до-*

слідження є ретроспективний ЕК журналів та продовжуваних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ). *Предметом* — створення та впровадження моделі ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань НБУВ. *Метою* публікації є вивчення та висвітлення основних методологічних засад створення та впровадження механізму ретроспективного висвітлення бібліографічної інформації.

Наповнення ЕК НБУВ бібліографічними записами (БЗ) періодики триває, але для ретроспекції журналів та продовжуваних видань, які зберігаються у фондосховищах НБУВ, але не відображені в ЕК, доцільно створити ретроспективний електронний каталог, який буде частиною загального. У діяльності НБУВ нагромаджено позитивний досвід з адаптації, розвитку, вдосконалення та трансформації каталогів [4], тому ця робота проводиться і в інших напрямках, зокрема й ретроспективному. Так, новий каталог міститиме повні бібліографічні описи (БО), надаватиме розвинені засоби пошуку і можливість віддаленого доступу, істотно полегшуватиме і прискорюватиме пошук необхідної інформації.

Технологія ретроспективної каталогізації розроблена у багатьох бібліотеках України та світу. Приміром, фахівці Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ ім. В. Г. Короленка) визначили шляхи та етапи ретрокаталогізації, хронологічні рамки, вид документів, відповідальних осіб тощо у межах виконання завдання внесення дореволюційних видань до електронного каталогу [3, с. 2].

У державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБУ) одночасно відбувається і поточна, і ретроспективна каталогізація періодичних видань [2, с. 18], розроблено методику та технології проведення ретроспекції до ЕК. Каталогізатори НБУВ проаналізували ефективність ретрокаталогізування в ДНПБУ і внесли корективи у власну роботу з ретроспекції періодичних та продовжуваних видань.

Каталогізаційний проект зі створення бази даних "Російські періодичні (журнали) та продовжувані видання, 1728—1917 рр." здійснюють спеціалісти Російської національної бібліотеки та Російської державної бібліотеки. Проект є частиною національного бібліографічного репертуару Росії й внесений до Програми розвитку національної бібліографії РФ до 2020 р. Фахівці з каталогізування, досліджуючи аспекти роботи окремих бібліотек, довели, що при ретроконверсії карткового каталогу до ЕК не лише повторюються помилки, а й виникають нові негативні чинники, які ускладнюють його використання [6, с. 37]. Каталогізатори наголосили, що лише звірка видання *de visu* та інші допоміжні джерела дадуть змогу внести якнайповніші відомості про видання до ЕК.

На часі питання про використання читачами НБУВ ЕК журналів та продовжуваних видань із повним обсягом наявного фонду періодики, який є найбільшим в Україні. У книгосховищах бібліотеки наявний масив видань, який не потрапив до ЕК, тому раціональним виявилось створення БЗ неопрацьованої періодики з розмежуванням на певні хронологічні періоди. Перший охоплює 1700—1900 рр. Специфіка цього типу видань вимагає від бібліотечних працівників надзвичайно ретельного опрацювання.

У проекті зі створення ретроспективного ЕК задіяні суміжні відділи бібліотеки, які мають на збереженні фонд періодики. Реалізація передбачає повний ретроспективний національний бібліографічний облік періодичних та продовжуваних видань (журналів, альманахів, бюлетенів, щорічників, праць різних установ, крім газет). Одночасно буде проведено звірку фондів з картковими каталогами (остання відбулася в 1960-ті роки).

Формування ретроспективного ЕК розпочали спеціалісти відділу наукового опрацювання документів (ВНОД) НБУВ на базі основного фонду. Одночасно створюються БЗ періодики у відділах-фондоутримувачах. Фахівці сектору наукового бібліографічного опису періодичних та продовжуваних видань ВНОД провели апробацію внесення БЗ журналів та продовжуваних видань перших двох сотень назв за порядковими номерами зростання шифрів основного книгосховища. Цю роботу було розпочато поступово, на базі двох карткових каталогів (генерального і топографічного) укладено список періодичних видань за порядковими номерами шифрів основного книгосховища; звірено примірники *de visu* і додано відсутні шифри до окремого списку, зроблено необхідні уточнення; для розширення інформації про видання використано довідники, енциклопедії, словники, інформацію з мережі Інтернет, що забезпечить повноту охоплення матеріалу для створення БЗ у ретроспективному електронному каталозі.

Для формування БЗ відповідно до вимог стандартизації та уніфікації використовують ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. "Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання". Згідно зі стандартом встановлено загальні вимоги і правила складання БО документа, набір областей і елементів БО, послідовність їхнього розташування, наповнення і спосіб внесення елементів, застосування скорочень [1, с. 1].

Основу БЗ становлять відомості з першого номера отриманого бібліотекою видання, а для поповнення даних — інформація з подальших чисел. Всі зміни, що відбулися, відзначено в окремих полях розширеного опису БЗ за формою: "з № 1868" або "до травня 1875".

Хронологічні межі зашифрованого масиву журналів і продовжуваних видань, уміщених у традиційному картковому каталозі, — з 1815 р. й донині. Починаючи з 1996 р., у НБУВ паралельно з картковим ведеться ЕК. Традиційний картковий каталог журналів та продовжуваних видань з шифрами основного книгосховища поділено на два: з кирилическим і латинським шрифтами. У каталозі (як і на полиці) уміщено невелику кількість назв часописів XIX ст., але цей масив утворює найбільшу частину періодики НБУВ того періоду для внесення до ретроспективного ЕК. Генеральний картковий каталог періодичних та продовжуваних видань містить усі БЗ основного фондосховища, проте більшість назв видань XIX ст. не мають зведених записів або представлено з обмеженими бібліографічними даними. Отже, тільки перевірка *de visu* та використання інших джерел дасть можливість створювати якнайповніші записи. Як зазначалося, великі бібліотеки РФ пропонують користувачам ретроспективний ЕК, при створенні якого каталогізатори відмовилися від ретроконверсії карткових каталогів, наголошуючи, що записи на картках не відповідають повноті інформації про видання.

Каталогізатори НБУВ вивчили досвід колег і ретроконверсію карткового каталогу розпочали одночасно зі створенням БЗ в ретроспективному ЕК, переглядаючи кожен примірник *de visu* і порівнюючи з каталожною картою. Бібліографи ХДНБ ім. В. Г. Короленка ретрокаталогізацію проводять двома способами: рекаталогізація *de visu* та конверсія каталогів через механічне перенесення даних із каталожної картки до електронного каталогу без застосування пристроїв для сканування [3, с. 2]. Згідно з проектом ретроспекції в НБУВ передбачено здійснити ретроконверсію традиційних карткових каталогів усіх відділів-фондоутримувачів НБУВ, що прискорить створення ретроспективного ЕК.

Для зручності пошуку періодичних видань у підсобних фондах окремих відділів НБУВ для читачів створено службові ЕК. У процесі ретроспекції фахівці ВНОД мають

редагувати ці БЗ з кінцевим результатом конвертації повних записів (зведені і специфікація) до ретроспективного ЕК.

Для ефективної роботи групи зі створення ретроспективного ЕК було розроблено науково-методичні рекомендації опрацювання періодичних видань. Разом із фахівцями відділу інформаційно-комунікативних технологій НБУВ створюється технологічна інструкція з каталогізації періодичних (журналів) і продовжуваних видань.

Каталогізатори НБУВ визначили такі елементи опису для ЕК:

— назва журналу або продовжуваного видання (якщо видання змінювало назву, в розширеному описі наводять усі його назви у хронологічному порядку);

— відомості, що належать до назви, наводять в тій самій формі, як їх надруковано в журналі (якщо вони змінювалися, то в області приміток подають усі наявні варіанти із зазначенням хронології);

— відомості про відповідальність містять дані про колективи, які видавали журнал, редакторів і упорядників

(якщо відомості про відповідальність змінювалися з виходом журналу, то їх також зазначають у хронологічному порядку в області приміток);

— відомості про видання наводять, якщо журнал перевидавався; про місце видання (якщо їх кілька, наводять усі); про видавництво або ім'я видавця наводять усі; дата видання — це період, протягом якого журнал виходив у світ;

— обов'язково наводять шифри зберігання основного книгосховища або відділів-фондоутримувачів;

— останнім елементом опису є покажчики змісту журналу, проте їх застосовують лише для опису колекційних фондів або у відділах, які розглядають кожен примірник журналу як історичну цінність.

У НБУВ процес бібліографічного опрацювання здійснюється на основі електронної технології системи автоматизації бібліотек "ІРБІС 64" паралельно з елементами традиційної, яка передбачає ручне внесення відомостей про журнали та продовжувані видання до традиційного картково-каталогу (рис. 1) [7, с. 6].

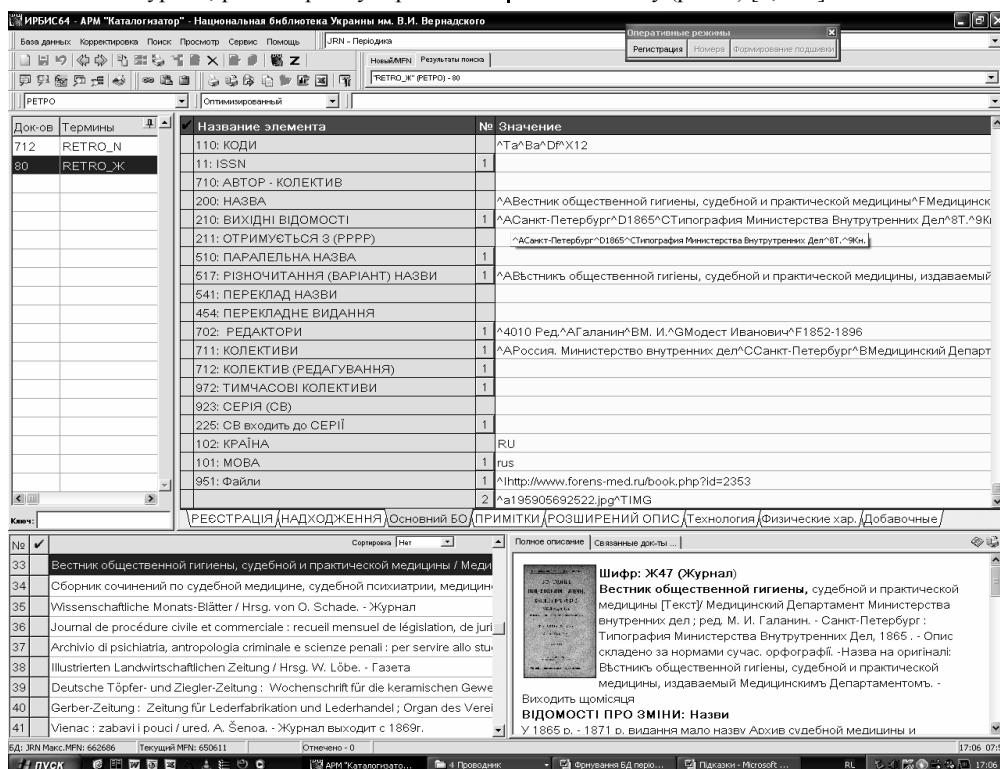


Рис. 1. Порядок заповнення полів у робочому аркуші "ОД51 — опис журналіве"

Пошук БЗ у ретроспективному ЕК журналів і продовжуваних видань НБУВ здійснюється за допомогою виведення на екран через види основного словника РЕТРО, який має поділ на зведені БЗ і специфікацію номерів і випусків.

Сьогодні БД РЕТРО містить лише перші сотні БЗ основного книгосховища. Робота з її продовження і накопичення триває.

Реалізація проекту дозволяє створити єдиний для НБУВ електронний інформаційний ресурс, а відтворення БЗ у загальному ЕК журналів та продовжуваних видань забезпечить доступ до нього вітчизняних і зарубіжних користувачів через глобальну комп'ютерну мережу.

У майбутньому проект передбачає друк покажчика журналів і продовжуваних видань НБУВ. Вирішено створити електронну й друковану версію в кількох частинах за хронологією. У згаданому вище перша частина охоплює період з 1700 до 1900 р. Поступово акумулюється матеріал

із ретроспективного ЕК для створення "Покажчика журналів і продовжуваних видань НБУВ: 1700—1900 pp.". Внесення записів до ЕК дозволить відокремлювати їх від сучасних БЗ завдяки автономному пошукові в основному словникові під назвою РЕТРО.

Покажчик охоплюватиме всі внесені та відредаговані БЗ журналів і продовжуваних видань, розташовані в алфавітному порядку. Назви документів добиратимуться зі списку словника РЕТРО. Видання складатиметься з кількох томів і допоміжних покажчиків: 1) покажчик редакторів, видавців та імен, що зустрічаються в описах; 2) покажчик видавничих колективів; 3) предметно-тематичний покажчик.

Уніфікація БЗ відповідно до міжнародних рекомендацій та національних стандартів забезпечить сумісність бібліографічних відомостей на вітчизняному і міжнародному рівнях, полегшить обмін даними і стане одним із чинників успішної інтеграції до світового інформаційного суспільства.

Для прискорення процесу створення ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань завершується встановлення баз даних у всіх відділах, які беруть участь у новому проекті. На методологічних нарадах бібліотечні працівники здобувають теоретичні знання, потрібні для занесення інформації про журнали та продовжувані видання до ЕК.

Проведене дослідження здійснення ретроконверсії в інших бібліотеках свідчить про наявність факторів, без яких неможливо досягти бажаного результату. Стан фінансування книгозбірні, її технічне оснащення, наявність та доступність баз даних, уніфікація форматів введення БО, ефективна робота співробітників НБУВ з автоматизованими системами є вирішальними чинниками, які впливають на процеси створення ретроспективного ЕК журналів та продовжуваних видань. Це завдання надзвичайно ресурсомістке і потребує від бібліотеки значних фінансових і трудових витрат.

Наведена технологія формування ретроспективного ЕК дозволяє здійснити ретроспекцію найбільш значущої частини фонду НБУВ, сприяє подальшому активному впровадженню процесів автоматизації і створенню комплексної автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи, яка забезпечуватиме ефективне й якісне обслуговування.

Наукове дослідження періодики НБУВ довело, що одним із ключових елементів функціонування інтегрованих бібліотечних систем є електронний каталог журналів та продовжуваних видань, який відображає фонди бібліотеки і сприяє якнайповнішому задоволенню інформаційних потреб читачів. ЕК, зберігаючи традиції карткового каталогу, водночас використовує можливості та переваги сучасних технологій.

#### Список використаної літератури

1. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003, ІДТ). — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 47 с.

2. Мисюра Ю. Ретрокаталогізація як засіб відображення фонду періодичних видань у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Юлія Мисюра // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 4. — С. 16—19.
3. Поліщук О. Рекаталогізація фонду: труднощі та переваги процесу / Оксана Поліщук // Бібліотечний форум України. — 2012. — № 4. — С. 2—4.
4. Сербін О. Історико-технологічні особливості еволюції систематичного каталогу бібліотеки: досвід майбутнього у новизні минулого / Олег Сербін // Бібліотечний вісник. — 2012. — № 4. — С. 3—12.
5. Сербін О. Підвищення ефективності пошукових інструментів у контексті розвитку індексування інформаційних ресурсів / О. О. Сербін // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — Київ, 2013. — Вип. 35. — С. 39—48.
6. Федорова Т. Н. Библиографическая база данных по дореволюционной периодике / Т. Н. Федорова, Н. К. Леликова // Библиография. — 2014. — № 6. — С. 37—41.
7. Централізоване бібліотечне опрацювання документів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: технолог. інстр. / [О. М. Василенко та ін.]. — Київ : НБУВ, 2015. — 87 с.

*В статті осуществлен ретроспективний аналіз журналів і продовжуваних видань, які поступали в найбільшу бібліотеку України. Проаналізовані проблеми, що виникають при внесенні бібліографічних записів в електронний каталог. Визначені основні критерії для створення ретроспективного е-каталогу журналів і продовжуваних видань.*

*The retrospective analysis of magazines and continued editions which acted to the largest library of Ukraine is carried out in the article. Problems which arise up during bringing of bibliographic records of magazines in an electronic catalogue are analysed. Certainly basic criteria for creation of retrospective e-catalogue of magazines and continued editions.*

Надійшла до редакції 15 лютого 2016 року



## ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 002.2-028.42(477)"1920/1939"



**Надія Зубко,**  
доцент кафедри книгознавства та комерційної діяльності  
Української академії друкарства

### Основні тенденції навчального книговидання для загальноосвітньої школи в Україні у 20—30-х роках ХХ століття

Висвітлено основні тенденції та етапи розвитку національного навчального книговидання у 20—30-ті роки ХХ століття в Україні. Відображено кількісні та якісні (типологічні, видавничо-поліграфічні) зміни у книжковому репертуарі, зумовлені трансформаціями у різних сферах суспільного життя (політичній, економічній, освітній). Охарактеризовано порядок видання й оцінювання шкільних підручників.

**Ключові слова:** навчальне книговидання, навчальна книга, робоча книжка, шкільний підручник, УСРР.

**Актуальність і мета дослідження.** Шкільні підручники посідають одне із пріоритетних місць у національному книготворенні. Сьогодні їхні якісні характеристики певною мірою залежать від засвоєння здобутків педагогічної і книгознавчої науки, освітянської і видавничої практики

минулого. Чи не найцікавіший, багатий на експерименти і водночас доволі складний період у розвитку навчального книговидання припадає на 20—30-ті роки минулого століття, висвітлити який і маємо на меті, обмежившись територіально українськими землями, які входили до складу